

Emberségünk része, hogy képesek vagyunk szenvedni, képesek vagyunk döntéseket hozni és közben természetesen hibázunk, tévedünk és tévedhetünk. Nyilvánvalóan, ha egy rossz döntés helyrehozható, ezzel gyakorlatilag a kérdést is megoldottnak tekinthetjük, de mi történik akkor, amikor a döntés korrigálására már nincs mód, mert az az élet és a halál kérdését érinti? A Rubicont átlépő 21. századi ember nem tehet mást, mint ennek minden súlyát, terhét és dilemmáját felvállalva igyekszik a lehető legkévésebbé rossz döntést hozni. Minősített erkölcsi helyzet az, amikor az embernek egy másik ember élete felett kell döntenie a betegágy mellett: az élet meghosszabbításáról vagy az életet fenntartó, de esetleg a szenvedéseket meghosszabbító kezelésekről való lemondásról. Ebben a folyamatban és erkölcsi dilemmákban nem csak az elsődleges érintettek, az orvos és a beteg, hanem a további egészségügyi szakemberek, a hozzátartozók, a lelkipozítók és segítő szakmában dolgozók is érdekeltek, a társadalmi nyilvánosság pedig fokozott érdeklődéssel kíséri a jelenséget, hiszen egyéni és közösségi életünk erkölcsi dimenzióit érinti.

Ezt helyzetet felismerve az Európai Protestáns Egyházak Közösségének (EPEK) Etikai Szakbizottsága, a szervezet elnökségének megbízása alapján, etikai tájokozódást segítő dokumentumot dolgozott ki „*Ideje van az életnek, és ideje van a meghalásnak*”¹ címen, amelyet

¹ *A Time to Live, and a Time to Die. An Aid to Orientation of the CPCE Council on Death-hastening Decisions and Caring for the Dying*, Vienna, Community of Protestant Churches in Europe (CPCE), 2011; *Leben hat seine Zeit, Sterben hat seine Zeit. Eine Orientierungshilfe des Rates der GEKE zu lebensverkürzenden Maßnahmen und zur Sorge um Sterbende*, Wien, Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE), 2011. Internet: www.atimetolive.eu, www.leuenberg.eu

az elnökség 2011-ben a tagesházakhoz is eljuttatott. A dokumentum a halált meggyorsító döntések, valamint a haldoklókról való gondoskodás kérdéseiben kíván tájékoztatást és segítséget nyújtani egy olyan korban, amikor a rohamosan változó technika és az orvosi beavatkozás lehetőségei szinte naponta változnak és újabb problémák elé állítják az embert. A kérdés, hogy meddig kell élni, mikor és hogyan kell „méltó módon meghalni”, nagyon sok európai országban foglalkoztatja a közvéleményt. A haldoklókról való gondoskodás, a palliatív eljárások egyre szakszerűbb biztosítása, valamint a hospice-mozgalom figyelemre méltó eredményei mellett továbbra is vita tárgyát képezi néhány kérdés, például az öngyilkosságnál való segítségnyújtás (asszisztált öngyilkosság) vagy az életet meghosszabbító kezelésekről való lemondás kérdése. Az egyes országokban tapasztalt szociokulturális változások, a jogi szabályozás eltérő gyakorlata, az egészségügy fejlettségi foka, illetve az életből való távozás kísérésének intézményesített keretei, szintén nem hagyhatóak figyelmen kívül.

Az élet értelmének kérdése minden korban foglalkoztatta az embert, de ugyanolyan intenzíven vívódott a halál, a meghalás és a haldoklás gondolatával is. Szerkesztőként elég csak arra utalnunk, hogy a mindenhol megjelenő és az élet minden területét meghatározó tudományos vívmányok hogyan és milyen mélységekben változtatták meg a halál, illetve a haldoklás társadalmi képzetét, s ezzel együtt milyen új döntéshelyzetek jelentek meg, melyekre a modern ember csak kevésbé, vagy egyáltalán nem volt felkészülve. A mai etikai vitákban egyre nagyobb teret nyer az a szempont, amely elsősorban nem az ajánlott-megengedett-tilos kategóriákban mérlegel, hanem megpróbálja azt a körülményt hangsúlyozni, hogy az egyén morális felelőssége kell, hogy képezze mindenféle etika alapját. A reformátori egyházak öröksége számára ez a nézet nem idegen, mindazonáltal fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az etikai fejlődés egyházainkban nem egyformán alakult, és nem egyszer egymástól eltérő következtetésekhez vezetett. Tudatosan használjuk az „eltérő” kifejezést e helyen, mert valóban arról van szó, hogy a társadalmi fejlődés által befolyásolt morális nézetek nem felelnek meg mindenben a református, de tágabb értelemben a saját és sajátos protestáns álláspontnak sem. Különösen igaz ez az orvosi etika területén, ahol az elmosódott határok miatt a hagyományos nézetek nem tudnak konstruktívan

hozzájárulni egy működőképes dialógushoz. A teológiai etikának ugyanis nem az a feladata, hogy egy vélt teremtési rend mögé rejtözve egyfajta moralizmust képviseljen, annak pejoratív értelmében. A teológiai etika nagy lehetősége sokkal inkább az, hogy a Teremtő által adományozott szabadság felelős használatára figyelmeztessen. Mindenekelőtt azonban nem juthat protestáns etikánk abba a helyzetbe, hogy határhelyzetek lehetőségeit egyszerűen elvesse. A teológia és a teológiai etika ebben az esetben nagyon nagy kihívások előtt áll, hiszen azt kell felmutatnia, hogy a keresztyén hit szemszögéből mi a helyes és mi a jó, de közben a döntéskényszerben levő embert is szem előtt kell tartania.

Jelen kötetünkben először tesszük közzé magyar nyelven az EPEK életvégi etikai döntéseket segítő dokumentumát, annál is inkább, mert a kérdés magyar nyelvű egyházi feldolgozása mindeddig meglehetősen hiányos. A dokumentummal előzetesen, még a végleges megfogalmazás előtt a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Szociáletikai Bizottsága kiemelten foglalkozott, 2011. január 26-án pedig teológusok, bioetikusok, orvos-jogász szakemberek részvételével szakmai fórumot tartott a készülő tanulmányról. A magyarországi észrevételek és szempontok – mint például a halál utáni élet reménységének gondolata, valamint az egyházak fokozottabb felelősségvállalása, illetve lehetősége a halálra való felkészítés kapcsán – nyitottságra és befogadásra találtak a dokumentum véglegesítése során, a Tutzingi Evangélikus Akadémián (Németország) megtartott nemzetközi szakmai tanácskozáson, 2011. február 7–9 között. A kérdés magyar nyelvű speciális egyházi, ökumenikus igényű és interdiszciplináris feldolgozása érdekében pedig 2013. április 12-én került sor szakmai tanácskozásra Debrecenben, a MEÖT Szociáletikai Bizottságának, a Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma Rendszeres Teológiai Szekciójának, valamint a Debreceni Református Hittudomány Egyetem Szociáletikai és az Evangélikus Hittudományi Egyetem Rendszeres Teológia Tanszékeinek közös szervezésében. Ennek a szakmai tanácskozásnak dokumentálása ez a tanulmánykötet, amelynek célja a kérdésről való ökumenikus egyházi párbeszéd megindítása, amelyben egyházi szakemberek és szakteológusok mellett szóhoz jutnak a szorosan vett szakma képviselői is, a bioetikus és a jogász szemszögéből vizsgálva kérdésünket.

A kötet előadásai a maguk rendjén különböző szemszögből, de ugyanazt a kérdést járják körül: hogyan szembesüljünk a halál kérdésével, mi történik a betegség mellett, milyen szempontokra kell figyelni, amikor az élet meghosszabbító vagy esetleg megrövidítő eszközök és eljárások alkalmazásáról kell dönteni, milyen teológiai, bioetikai, biológiai vagy jogi, vagy éppen lelkigondozói szempontok segíthetik a döntést, és a döntésekre vonatkozó etikai értéktételek kialakítását?

A bevetető tanulmány *Ulrich H. J. Körtner* bécsi professzor előadásának magyar nyelvű változata. A bioetikai kérdésekben nemzetközi szaktekintélynek számító rendszeres teológiai professzor a mai európai embert leginkább foglalkoztató kérdés felől, az autonómia és az emberi méltóság értékeinek vizsgálata felől közelíti meg a kérdést. A teológiai és filozófiai autonómia-értelmezés különbségeinek számbavétele után az eltérő európai szabályozások és gyakorlat aktuális problémáit tárja fel, majd az EPEK dokumentum erre vonatkozó megállapításainak értékelése után leszögezi, hogy az egyházaknak joga és kötelessége az életvégi etikai döntések körüli vitában kompetens módon részt vállalni. Ezt követően *Köszeghy Miklós* ókortörténész a halál és a haldoklás képzetének bibliai-ószövetségi vonatkozásait veszi számba, s ehhez kapcsolódik *Fazakas Sándor* tanulmánya, aki a haldoklás szociokulturális változásait mutatja be, keresve a teológia és egyház felelősségének konkrét lehetőségeit a kérdés kapcsán. Tekintettel arra, hogy az egyház társadalmi környezete az utóbbi évtizedekben hihetetlen átalakuláson ment át, a hagyomány szerepe is átértékelődött, az egyházi szolgálat szerepvállalása nem redukálódhat le a halált kísérő szertartások és rítusok végzésére, hanem keresnie kell a haldoklásra és a halálra való felkészülés/felkészítés kulturális-kommunikációs lehetőségeit, el egészen a társadalomban időnként kíméletlen méreteket öltő moralizálás teológiai kritikájáig. Ezt követően a protestáns etikai hagyomány és érvelés tartalmi sajátosságait és az erkölcsi véleményformálás módszerét taglalja két előadás. *Orosz Gábor Viktor* Dietrich Bonhoeffer, Harry Kuitert és Johannes Fischer teológiai érveinek ismertetése és ütköztetése által vizsgálja az emberi önrendelkezés és a méltó halál fogalmainak tartalmát és határait az asszisztált öngyilkosság és a halálba segítés terén, eszkatológia dimenzióba állítva a kérdést, ugyanakkor felhívva a figyelmet a jogi szabályozás fellazításának esetleges nega-

tív etikai következményeire. *Ferencz Árpád* pedig a bioetikai erkölcsi ítéletalkotáshoz szükséges és elengedhetetlen protestáns etikai elvek meghatározásának metodológiai és tartalmi elemeire összpontosít, majd a morális dilemmák kezelésének kritériumait mutatja be, hangsúlyozva, hogy e dilemmák feloldására és bizonyosságra törekvő ember végső soron a megigazulás teológiai reménységébe kapaszkodva viszonyulhat elkerülhetetlen életvégi döntéseivel. A kérdés ökumenikus kontextusba való helyezése elengedhetetlen, hiszen az erkölcsi véleményformálás során mindig tekintettel kell lenni a keresztyén/keresztény felekezetek teológiai felismeréseire is. A római katolikus egyház és morálteológia eutanázia kérdésében elfoglalt álláspontjának igen gazdag és tanulságos dokumentálását végzi el *Hármori Antal* katolikus teológiai tanár, majd *Rozgonyi Miklós Botond* a Magyar Püünkösdi Egyház álláspontját képviseli, amely egyrészt szintén eszkatológiai távlatba helyezi a meghalás kérdését, másrészt hangsúlyozza annak gyülekezeti-közösségi és lelkigondozói vonatkozásait. A téma megközelítésének interdiszciplináris jellegét, jogi és természettudományi összefüggésekbe való beágyazottságát további két előadás szemlélteti. *Filó Mihály*, rövid kultúrtörténeti kitekintés után az életvégi döntések magyarországi jogi szabályozásait, majd a jogérvényesülés problémáit veszi számba, bemutatva annak vonatkozó európai jogi környezethez való alkalmazkodását vagy éppen a jogfejlődésből származó eltéréseit. A tanulmány során a teológiai-etikai megközelítéssel való kapcsolódási pontok vagy éppen a további párbeszédre váró lehetőségek is nyilvánvalóvá lesznek: például a betegjogi vagy büntetőjogi szabályozás terén, amely tartalmát tekintve szorosan kötődik az emberi méltóságról, az önrendelkezésről, vagy az általános személyiségi jogokról szóló jogi értelmezésekhez. *Szebik Imre* pedig orvosi szempontból keresi a „hasztalan gyógyítás” fogalmának értéksemleges, negatív módon nem terhelt, szakmai szempontból releváns értelmezésének lehetőségét, majd a kórházi körülmények gyakorlati szempontjait figyelem előtt tartva elemzi az EPEK dokumentum megállapításait. Végül, még mindig a kórházi ágy mellett maradván, több éves kórházlelkészi tapasztalatokat megosztva *Tőkés Zoltán* lelkész beszél a lelkigondozás lehetőségeiről és határaitól az élet végén, személyes hangvétellő reflexióiban, szándékosan nyitva hagyva kérdéseket a továbbgondolás érdekében...

Szerkesztőkként tehát igyekezetünk a kötet összeállításánál az életvégi etikai döntések különböző súlypontjaira figyelni oly módon, hogy a szerzők szakmai kompetenciájának megfelelő reflexiók és a nézetkülönbségek árnyalatai világosan érvényesülhessenek. A modern kor társadalmában sokféle elképzelés van a jó halálra nézve, és számtalan (tudományos és tudománynépszerűsítő) kiadvány, cikk, publikáció jelenik meg a piacon – de mintha a meghalás, és a saját halál művészete feledésbe ment volna. Ezt a változást viszont csak akkor vagyunk képesek értelmezni és kezelni, ha szem előtt tartjuk, hogy a meghalás nem csupán biológiai folyamat, hanem olyan történet, amelynek társadalmi és kulturális, lelki és szellemi, jogi és orvosi vonatkozásai vannak. Ennek a meghatározottságnak komolyan vétele indított ennek a konferenciának a megszervezésére és a tanulmányok kiadására, abban a reményben, hogy az így összeállt anyag, nem kevésbé az európai protestáns egyházak etikai dokumentuma, tovább segítheti a lelkészek, teológusok és egyháztagok téma iránti érdeklődését, s egyben további lehetőséget nyújt a szakmai párbeszédre. Nyilvánvaló, a kérdés nem lezárt – s a kötet célja sem az, hogy az olvasó lelkiismeretét megnyugtassa. Ezért azzal a meggyőződéssel ajánljuk az olvasó figyelmébe ezt a kötetet, hogy protestáns egyházaknak, mint mindig, most is nyugtalanítaniuk kell a közéletet és a társadalom kollektív lelkiismeretét, annak a felismerésnek a jegyében, hogy az ember méltósága az élet végén – csakúgy, mint egész élete során – nem egészségtől, testi-lelki jólététől, vagy biológiai-fizikai állapotától függ, hanem Isten kegyelmétől.

Debrecen, 2014. június

Fazakas Sándor–Ferencz Árpád